

19. Yüzyıla Ait Bir İncil’de Bulunan “Din ve İnanç” İfade Eden Eş Dizimler*

Selda DOĞAN**

Araştırma Makalesi

*Bu makale, yazarın “Hill Museum & Manuscript Library’de CCM00094 Numarasıyla Kayıtlı İncil’in Matta ve Markos Bölümleri (1a-89b) (İnceleme-Metin-Dizin)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

**Doktora Öğrencisi, Selda Doğan
Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi

ORCID: 0009-0005-1677-8540

E-posta: seldadogan_21@hotmail.com

Başvuru Tarihi: 13.01.2025

Kabul Tarihi: 29.04.2025

Yayınlanma Tarihi: 20.06.2025

Atıf: Doğan, S. (2025). “19. Yüzyıla Ait Bir İncil’de Bulunan “Din ve İnanç” İfade Eden Eş Dizimler”. BUEFD, 10(1), 207-236.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1619044>.

ÖZET

Dil içerisinde yer alan sözcükler ve bu sözcüklerin bir araya gelerek oluşturduğu öbek yapılar, söz varlığının önemli bileşenleridir. Bir dil incelendiğinde, sözcüklerin bir araya gelerek çeşitli öbekler oluşturduğu farklı yapı türlerine rastlanmaktadır. Bu yapılar arasında atasözleri, deyimler, birleşik sözcükler ve eş dizimler yer alır. Bu yapılardan özellikle bileşenlerinden en az birinin özel bir anlam taşıdığı, değişime sınırlı düzeyde açık olan ve bileşenlerin anlamından hareketle bütüne ulaşılabilen; serbest birliktelikler ile deyimler arasında bir yerde konumlanan eş dizimler, dilin anahtar yapıları olarak öne çıkar. Eş dizim unsurları ayrı ayrı değerlendirildiğinde farklı anlamlarda kullanılmalarına karşın bir arada çok farklı anlam kazanırlar ve tek bir sözcük gibi davranırlar. Dilin önemli unsurları olan ve kelime birliktelikleriyle oluşan eş dizimler dilin anlam zenginliğini geliştirmesi açısından oldukça değerlidir. Diğer bir açıdan ise bir dili sonradan öğrenme çabasına giren birey için bu anlam zenginliği, içinden çıkılması zor bir hâl almaktadır. Eş dizim farkındalığı dilin öğrenimi, öğretimi, etkin kullanımı ve bu makale kapsamında ele alınan tarihî metinlerin anlaşılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada öncelikle eş dizim kavramına ilişkin genel bilgiler sunulmuş ve alan yazında kabul gören eş dizim tanımlarına yer verilmiştir. Eş dizimler, teorik yaklaşımlar ve yapısal özellikler açısından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Daha sonra 19. yüzyıla ait bir İncil metninde yer alan din ve inanç temalı eş dizimler tespit edilmiş; bu eş dizimlerin metne kattığı anlam belirtilmiş ve eş dizimler oluşum biçimleriyle birlikte sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, eş dizim, incil, din, inanç.

Collocations Expressing ‘Religion and Belief’ in a 19th Century Bible*

Selda DOĞAN**

Research Article

*This article is based on the author's doctoral thesis entitled "Hill Museum & Manuscript Library'de CCM00094 Numarasıyla Kayıtlı İncil'in Matta ve Markos Bölümleri (1a-89b) (İnceleme-Metin-Dizin)."

**PhD Student, Selda Doğan
Mimar Sinan Güzel Sanatlar
University

ORCID: 0009-0005-1677-8540

E-mail: seldadogan_21@hotmail.com

Submitted Date: 13.01.2025

Accepted Date: 29.04.2025

Published Date: 20.06.2025

ABSTRACT

Words and the phrase structures formed by their combination are essential components of a language's vocabulary. When a language is examined, various phrase patterns created by word combinations can be identified. Among these are proverbs, idioms, compound words, and collocations. Collocations, in particular, stand out as key structures. They lie between free combinations and idioms: at least one component has a specific meaning, they allow limited variation, and their overall meaning can be partially derived from the meanings of the components. Although collocational elements may have different meanings individually, they gain distinct meanings when used together and function like a single word. As meaningful word combinations, collocations contribute significantly to the richness of a language. However, this richness can become a challenge for individuals learning a language later in life. Collocational awareness is therefore crucial for language acquisition, teaching, effective use, and, as emphasized in this article, for understanding historical texts. This study first presents general information about the concept of collocation and includes widely accepted definitions in the literature. Collocations are analyzed in detail in terms of theoretical approaches and structural features. Then, collocations related to religion and belief found in a nineteenth-century Bible text are identified, the meanings they contribute to the text are explained, and their formation patterns are listed.

Keywords: Language, collocation, bible, religion, belief.

Citation: Doğan, S. (2025).
"Collocations Expressing 'Religion
and Belief' in a 19th Century Bible".
BUEFD, 10(1), 207-236.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1619044>.

Giriş

Eş dizim kavramının tüm dil bilimciler tarafından kabul edilen kesin bir tanımı yoktur. Dil bilimi araştırmalarında, eş dizimlilik kavramı çeşitli bağlamlarda kullanılan, farklı ve karmaşık tanımlamalara sahip bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır (Ağca, 2020, s. 32). Bunun sebebi de eş dizimliliğin, dil biliminin çeşitli alt disiplinlerinde farklı amaçlarla ele alınması, tanımlarının da bağlama bağlı olarak değişiklik göstermesidir. Bu kavramın her alanda evrensel bir tanıma sahip olmaması, terimin farklı perspektiflerden incelenmesinin bir sonucudur (Sel, 2020, s. 17). Gries, eş dizimlilik ya da daha geniş bir ifadeyle birliktelik kullanımının uzun bir süredir dil bilimsel araştırmaların odak noktalarından biri olduğunu, ancak bu kavramın tanımlanması konusunda hâlâ araştırmacılar arasında bir fikir birliğinin sağlanamadığını belirtmektedir (2013, s. 138). Bahns da tanımın net olmadığı görüşünü desteklemektedir. Eş dizimlilik, ne yazık ki farklı bağlamlarda çeşitli anlamlar taşıyan ve farklı biçimlerde kullanılan bir terimdir (1993, s. 57). Fakat genel itibarıyla eş dizimlilik (collocation) terimi, iki ya da daha fazla dil biriminin çoğunlukla aynı dizimlerde bir araya gelmesi durumu olarak tanımlanmaktadır. İngilizce collocation terimini Doğan Aksan birliktelik (1999, s. 75), Berke Vardar eş dizimlilik (2002, s. 94) şeklinde karşılamıştır. Nesselhauf ise eş dizimi, dilde belirli bir kullanım sıklığına sahip olması koşuluyla, sözcüklerin belirli bir bağlamda bir araya gelmesi olarak tanımlamakta ve eş dizimlerin genellikle kısmen kalıplaşmış bir yapıya sahip sözcük birleşimleri olduğunu vurgulamaktadır (2005, ss. 11-12).

Bu tanımlar, dil bilimcilerin eş dizimlere nasıl yaklaştıklarını ve onları hangi perspektiflerden değerlendirdiklerini göstermesi bakımından büyük önem taşır (Arslan, 2019, s. 68). Söz dizimi içerisinde belirli sözcükler kullanım özellikleri bakımından diğer sözcüklerle yan yana gelmektedir. Aynı dizim içinde birlikte kullanılan sözcüklerin kurmuş olduğu bu kurallı birlikteliklere eş dizim denmektedir. Genel olarak bakıldığında eş dizimler, dilin gizemini ve anlam zenginliğini çözen anahtar yapılarıdır. Bir dilde eş dizimleri anlayabilmek veya farklı bir ifadeyle belirtmek gerekirse eş dizimlere yönelik farkındalığa sahip olmak, bir dilin öğrenilmesinde ve bu dili öğrenmek isteyenlere öğretilmesi aşamasında veya dillerin doğru bir şekilde çevrilmesinde kişilere önemli katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan, eş dizim kavramının Batı dillerinde modern bir yaklaşımla hazırlanan hem genel sözlüklerde hem de deyim ve birleşik fiiller gibi özel alanlara odaklanan sözlüklerde ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir (Doğan, 2015, s. 69). Eş dizim kavramı, sözlükbilimde dağılımsal ölçütlerin kullanılmasına ve birimlerin anlamlarının, dizim içinde nasıl kullanıldıklarıyla yakından bağlantılı olduğu düşüncesine dayanır (Vardar, 2002, s. 94). Eş dizimlilik dilin doğal yapısını anlamak için çok önemli bir unsur olmakla birlikte hem yurt içinde hem de yurt dışında ana dili sözlüklerinin hazırlanmasında, yabancı dil öğretiminde, deyimbilim araştırmalarında, sözcük sıklığı araştırmalarında, derlem dil bilimi çalışmalarında önem kazanmıştır (Sel, 2020, s. 1).

Günümüzde klasik dil öğretim ve öğrenim yöntemleri eleştirildikçe, sözcüklere verilen önem de artmaktadır. Dil öğrenme sürecinde, sözcük ve dil bilgisine eşit derecede önem verilmesi ve bu iki unsurun birbirini tamamlayarak birlikte ele alınması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bir dilde, sözcüklerin ses, biçim ve anlam gibi özelliklerinin yanı sıra, diğer sözcüklerle bir araya geldiklerinde ortaya çıkan anlam ilişkileri de büyük bir önem taşımaktadır (Çetinkaya, 2009, s. 199). Eş dizimlilik, tarihî metinlerin analizinde de önemli bir yere sahiptir. Bir dil konuşuru, dilin kullanımlarını önceki nesillerden devralmak durumundadır. Birey, dil öğrenme sürecinde yalnızca kelimeleri ve dil bilgisi kurallarını değil, aynı zamanda yaygın olarak kabul gören düşünceleri ifade eden kalıplaşmış ifadeleri ve eş dizim yapılarını da öğrenir. Ancak tarihî bir metni çözümlmeye çalışırken, özellikle dilin farklı kültürel ve coğrafi etkilerle şekillenmesi veya zamanla değişime uğraması nedeniyle bu kalıpların anlamını yorumlamak zorlaşır. Örneğin, Osmanlı dönemine ait bir metinde geçen “kalem ehli” ifadesi, günümüz Türkçesinde “yazı yazan” anlamına gelse de, dönemin kültüründe “bürokrat” veya “alim” gibi daha farklı bir anlam ifade edebilir.

Dildeki kelime birlikteliklerinin önemi, pek çok örnekle açıklanabilir ve bu örnekler çoğaltılabilir. Dil kullanıcılarının tercihleriyle şekillenen bu birliktelikler, rastgele değil, belirli bir anlam ve yapı düzeni içinde gelişmiştir. Ana dili konuşurları bu düzeni doğal olarak algılar ve kullanırken, özellikle ileri düzeyde öğrenim hedefleyen yabancı dil öğrencileri için bu birliktelikleri kavramak ve kullanmak daha zorlu bir süreç olabilir. Eş dizimlerin tespiti ve öğrenilmesi, dil öğreniminde karşılaşılan bu zorlukların büyük ölçüde azalmasına yardımcı olur (Arslan, 2019, s. 74). Bu nedenle eş dizim oluşturan kavramların belirlenmesi çok kıymetlidir.

1. Eş Dizim Yaklaşımları:

Dil bilimciler, dil birliklerini saptamak için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Öncelikle eş dizimleri saptamaya yönelik yaklaşımların kronolojik olarak üç döneme ayrıldığını söylemek gerekir. İlk dönem, eş dizim kavramının kuramsal olarak derinleştirildiği ve çeşitli konu ve sorunların tartışıldığı 1960'lı yıllardır. İkinci dönem, eş dizim çalışmalarının metodolojisinin ele alındığı ve farklı yaklaşımların ortaya konduğu 1970'li yıllardır. Üçüncü ve son dönem ise eş dizim araştırmalarının sonuçlarının değerlendirilmeye ve somut etkilerinin gözlemlenmeye başlandığı 1980'li yıllar ve sonrasında kapsamaktadır (Hori, 2004, s. 3).

Bu çalışmaların odağında da yer alan ve söz varlığının önemli bir parçasını oluşturan eş dizimler, farklı araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlar çerçevesinde tanımlanmış ve analiz edilmiştir. Birçok farklı tanımlı olan eş dizimleri belirlemek için ise temel olarak iki yaklaşım öne çıkmaktadır: Bu yaklaşımlardan ilki, sözcük birlikteliklerini derlem dil bilimi ve bilgisayarlı dil bilimi çalışmalarıyla destekleyen, istatistiksel verileri kullanarak sıklık temelli analizler gerçekleştiren istatistiksel yaklaşım (statistically oriented approach) olarak tanımlanmaktadır (Herbst, 1996, s. 380). İkinci yaklaşım ise, sözcük birlikteliklerini ve bu birlikteliklerin sınırlarını belirlemek amacıyla belirli ölçütler geliştiren anlam temelli yaklaşım (significance oriented approach) olarak ifade

edilmektedir (Herbst, 1996, s. 380). İstatistik temelli (statistically oriented approach) veya sıklık temelli (frequency-based approach) yaklaşım derlem dil bilimi ve bilişimsel dil bilimi alanlarında kullanılırken, anlam temelli (significance oriented approach) ya da öbeksel yaklaşım (phraseological approach) ise sözlükbilim ve ruh dil bilimi alanlarında kullanılmaktadır. Bu yaklaşımların ortak ve en temel noktası, bu birlikteliklerin en az iki birimden oluşması gerektiği ve aralarındaki ilişkinin dizimsel bir bağa dayanması zorunluluğudur (Eken, 2016, s. 31).

1.1. Sıklık Temelli Yaklaşım:

Sıklık temelli yaklaşıma göre, metin içerisinde belirli bir uzaklıkta sıklıkla birlikte kullanılan sözcük birleşimleri eş dizim olarak değerlendirilir ve bu birleşimler kullanım sıklığına göre derecelendirilir, daha sık kullanılan birleşimler eş dizim olarak kabul edilir ve bu yaklaşımın kökeni Firth’ün çalışmalarına dayanır. Daha önce de belirtildiği gibi eş dizim unsuru dil bilimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır ve eş dizim (collocation) terimini, şu anki karşılığıyla ilk kez, “Modes of Meaning” adlı makalesinde 1951 yılında Firth kullanmıştır (Kumanlı, 2016, s. 196).

Firth, eş dizimleri belirli bir mesafede bir arada kullanılan sözcükler olarak tanımlamış ve kullanım sıklığına dayanarak diğer sözcük birlikteliklerinden ayırmıştır. Ayrıca, eş dizimsel anlamın yalnızca bir sözcüğün anlamsal sınırlaması olarak değil, daha çok dizimsel bir kısıtlama biçiminde değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Örneğin, night (gece) kelimesi, anlamlarından biri olan dark (karanlık) kelimesiyle eş dizim ilişkisi oluşturur. Aynı şekilde, dark (karanlık) kelimesi de night (gece) kelimesiyle eş dizimsel bir bağlantı kurar (1957, s. 196). Firth’e göre sözcüklerin anlamı, birlikte kullanıldıkları diğer sözcükler tarafından şekillenmektedir; dolayısıyla, sözcüğün içinde bulunduğu bağlam değiştikçe anlamı da farklılık göstermektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan anlamlar, sözcüğün eş dizimsel anlamları olarak adlandırılır (Çalışkan, 2014, s. 43). Firth’ün bu yaklaşımı, Halliday ve Sinclair tarafından geliştirilmiştir.

Halliday, Firth’ün çalışmalarını geliştirerek eş dizimliliğin nicel olarak analiz edilebilmesi ve metin içerisinde eş dizimli sözcüklerin birbirine olan mesafelerinin belirlenmesi konularında önemli katkılar sunmuştur. Aynı anlama gelen sözcüklerin, farklı sözcüklerle söz dizimsel birliktelik kurmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu sınırlama dil bilimsel ya da anlamsal değildir. Bu tamamen sözcüklerin eş dizimsel sınırlarıdır (1966, s. 150). Örneğin, “kara” kelimesi ile “siyah” kelimesi aynı anlama gelmelerine rağmen “kara mizah” ifadesinde “kara” sözcüğünün birlikteliğe kattığı anlamı “siyah” sözcüğüyle karşılamak mümkün değildir. Burada neden “kara” yerine eş anlamlısı olan “siyah” kelimesini kullanamadığımız da düşündürücüdür. Bu durum sözcüklerin eş dizimsel olarak oluşturduğu anlam ahengini tam olarak açıklamaktadır.

Sıklık temelli yaklaşımın önde gelen isimlerinden Sinclair, eş dizimlilik analizinin gerçekleştirilebilmesi için büyük ölçekli derlem verilerinin incelenmesini şart koşar. Ona göre, bu derlemlerden elde edilen sözcük birlikteliklerinin eş dizimli olarak nitelendirilebilmesi, ancak belirli bir sıklık eşiğinin aşılmasıyla mümkün hâle gelmektedir (1991, s. 13). Sinclair, sözcüklerin metinlerde rastgele yerleşmediğini, belirli bağlamlarda düzenli olarak öbekler oluşturarak anlamlı ilişkiler kurduğunu ifade eder. Bazı sözcüklerin belirli bağlamlarda birbirini zorunlu kıldığını belirten Sinclair, bu tür ilişkileri açıklamak için "deyim prensibini" ortaya koymuştur. Bu prensibe göre, dil kullanıcıları yalnızca tekil sözcükler değil, aynı zamanda sabit ve sık kullanılan öbekler arasından da tercih yapar. Bu perspektiften bakıldığında, sık kullanılan öbekler eş dizimlilik örnekleri olarak değerlendirilmektedir (Sel, 2020, s. 20).

1.2. Anlam Temelli Yaklaşım:

Anlam temelli yaklaşım (significance oriented approach) ya da deyimbilimsel yaklaşım (phraseological approach) Türkçeye şu şekillerde çevrilmiştir: "öbekselleştirme yaklaşımı" (Eken, 2015, s. 53) ya da "kelime seçimi temelli yaklaşım" (Hirik, 2017, s. 721). Anlam temelli yaklaşımı, yani sözcük seçimlerine dayalı yaklaşımı benimseyen araştırmacılar ise, eş dizimleri anlamsal düzeyde değerlendirir ve deyimleşme kavramına göre inceler. Bu yaklaşıma göre, eş dizimler serbest sözcük birleşmeleri ile deyimler arasında bir ara alanı işgal eder. Anlam temelli yaklaşımda, sıklıktan ziyade sözcükler arasındaki anlamsal bağlantılara odaklanılır (Say, 2021, s. V). Anlam bakımından tamamen kapalı ve değiştirme esnekliği son derece sınırlı olan deyimler, deyimleşme sürecinin en uç noktasında yer alırken; anlamı tamamen açık ve herhangi bir değiştirme sınırlılığı taşımayan serbest birleşimler, bu sürecin diğer ucunda bulunmaktadır. Bu iki uç arasında, belirli bir ölçüde değiştirme esnekliği sunan ve bütüne ilişkin anlamın, birimlerin anlamlarından türetilmediği eş dizimler, deyimleşme sürecinin orta aşamasını temsil etmektedir (Doğan, 2016a, s. 5). Eş dizimlerin öbek çözümlemesi (phraseology) kapsamında ele alınması 1940'lara uzanır. Bu yaklaşımda, eş dizimler sabitlik derecelerine göre farklı türlerde sözcük birleşimleri olarak incelenir. Anlam temelli yaklaşım (deyimbilimsel yaklaşım) doğrultusunda önemli çalışmalar yürüten isimler arasında A. P. Cowie, I. Mel'çuk ve F. J. Hausmann öne çıkmaktadır (Ağca, 2020, s. 42).

Cowie, sözcük birlikteliklerini öncelikle "birleşikler" ve "kalıp sözler" olmak üzere iki temel kategoriye ayırmaktadır. Birleşikleri ise "anlamsal açıklık veya kapalılık", "değiştirme ve yerine konabilirlik" kriterlerine göre şu üç gruba ayırmaktadır: "kısıtlı eş dizimlilikler", "figüratif deyimler" ve "saf deyimler". Bunların yanı sıra, bu sınıflandırmaya dahil edilmeyen serbest birliktelikler de bulunmaktadır (Akt. Sel, 2020, s. 26).

Bu alanda çalışma yapan bir diğer isim Mel'çuk ise insanların bireysel sözcüklerden ziyade söz öbekleriyle iletişim kurduğunu savunan ve deyimbilimsel yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden biridir. Sözcük birliktelikleri terimi yerine söz öbeği kavramını tercih eden Mel'çuk, söz öbeklerini "edimbilimsel" ve "anlambilimsel" olarak iki ana kategoriye ayırmaktadır. Anlambilimsel birliktelikleri ise "eş dizimler", "yarı deyimler" ve

“deyimler” olarak sınıflandırmaktadır. Bunun dışında, bu kategorilere girmeyen serbest öbekler de bulunmaktadır. Mel’çuk’a göre, bir dilde B unsuru yalnızca A unsuruyla birlikte kullanıldığında C anlamını ifade ediyorsa, bu tür birliktelikler eş dizimsel yapılar olarak tanımlanır (1998, s. 30).

Eş dizimlilik kavramını anlamak, öncelikle sözcüklerin birlikte kullanımını kavramayı gerektirir. Zira bir hiyerarşi oluşturulması gerekirse sözcüklerin birlikteliği eş dizimliliğin temel ön koşuludur (Özkan, 2011, s. 26). Doğan, eş dizimli yapıların sıklıkla “deyimler” , “ikilemeler” ve “birleşik sözcükler” ile karıştırıldığına dikkat çekmektedir (2016b, s. 50). Bu nedenle eş dizimi daha iyi anlayabilmek ya da tanımlayabilmek için eş dizimler ile karıştırılma ihtimali olan serbest birliktelikler, birleşik sözcükler ve deyimler gibi birleşik unsurların iyi bilinmesi gerekmektedir. Böylelikle eş dizimlerin ne olmadığı konusu daha net anlaşılacaktır.

1.2.1. Serbest Birliktelikler:

İki veya daha fazla sözcüğün her birinin kendi anlamını koruduğu, sabit olmayan ve kolaylıkla farklı sözcüklerle değiştirilebilen birleşimlerdir. Mesela “güzel kitap” serbest birlikteliğinde her iki sözcük de birliktelik içinde anlamını korumaktadır. Bu sözcüklerin her ikisi de başka sözcüklerle de birliktelik kurabilir. Bu tür birliktelikleri eş dizimlerden ayıran temel özellikler, sözcüklerin anlamsal açıklığı ve diğer sözcüklerle daha yüksek bir değiştirilebilirlik oranına sahip olmalarıdır (Sel, 2020, s. 34).

1.2.2. Birleşik Sözcükler:

Birleşik sözcükler, kelime gruplarının belirli bir kavramı ifade etmek amacıyla kalıplaşmış bir bütün olarak sözcük hâline gelmesiyle ortaya çıkar. Türkçede yeni sözcük türetme yöntemlerinden biri de birleşik sözcüklerin oluşumudur (Demir ve Yılmaz, 2014, s. 236). Günay Karaağaç ise birleşik sözcükleri, bir kavramı veya nesneyi ifade etmek amacıyla, anlam değerlerini kaybeden iki ya da daha fazla sözcüğün bir araya getirilmesiyle oluşturulan yeni ifadeler olarak tanımlamaktadır (2012, s. 691). Birleşik sözcükler, bir araya geldiklerinde yeni bir kavramın adını oluşturur ve dolayısıyla yeni bir anlam üretir. Oysa eş dizimli yapılar, yeni bir kavram yaratmaktan ziyade mevcut kelimeleri bir araya getirerek belirli bir anlam ilişkisi kurar. Örneğin, “suçiçeği” ifadesi yeni bir kavramı temsil ederken, “su misali” ifadesi yalnızca eş dizimsel bir yapı oluşturur ve yeni bir kavrama ad olmaz.

1.2.3. Deyimler:

Deyimler de aynı eş dizimler gibi sözcük öbekleri şeklinde oluşmaktadır. Vardar deyimleri: “Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplama; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz.” olarak tanımlamaktadır (2002, s. 71). Karaağaç ise: “Bireysel ve nedenli olan bir söz dizimi biriminin genelleşip yaygınlaşarak nedenliliğini yitirmesiyle ortaya çıkan ve tek bir sözcük birimi gibi algılanan söz öbeğine deyim denir.” ifadesiyle tanımlamaktadır (2013, s. 271). Fakat

deyimlerle eş dizimler arasında çok belirgin farklar vardır. Deyimleri eş dizimlerden ayıran başlıca özellikler arasında, deyimlerin mecaz anlamda kullanılması, anlamsal bir açıklık sunmaması, birlikteliği oluşturan sözcüklerin bireysel anlamlarının bütüne dair anlamı ortaya çıkarmaması, unsurlarının değiştirilmesinin neredeyse tamamen olanaksız olması ve deyimlerin tek bir anlam bütünü oluşturan yapılar olarak işlev görmesi yer almaktadır (Sel, 2020, s. 35).

Bir dilin söz varlığındaki sözcükler, ancak diğer sözcüklerle bir araya geldiklerinde anlam kazanmaktadır. Duyduğumuz veya okuduğumuz her kelimeyi tek tek ele almaya çalıştığımızda, anlama esnasında karşılaştığımız zorluklar ve hatalar kaçınılmaz hâle gelir. Eş dizimleri tespit ederken onları “deyimler” ile karıştırmamak gerekmektedir. Deyimleri anlamak için genellikle kelimelerin sözlük karşılıklarından hareket etmek yeterli olmaz. Bu nedenle, deyimleri doğru şekilde çözümleyebilmek, kelimelerden ziyade bütünleşmiş ifadeye odaklanmayı gerektirir. Örneğin, “dilinde tüy bitmek” deyimini incelendiğinde, bu ifadeye yer alan “dil” ve “tüy” sözcükleri kendi başlarına sözlük anlamlarına referans vermemekte; aksine, bir araya gelerek bütüncül bir anlam ifade etmektedir. Türkçeyi ana dili olarak konuşmayan bir birey veya ana dilini öğrenme aşamasında olan çocuklar bu deyimini duyduğunda muhtemelen “tüysüz bir dil” gibi somut bir imge tasavvur edecektir. Ancak Türkçeyi ana dili olarak kullanan yetişkinler, bu deyim “bir konuyu defalarca ifade etmekten ötürü yorulmak ve usanmak” anlamına geldiğini rahatlıkla kavrayabilir. Deyimlerin anlamı, içerdikleri sözcüklerin bir arada oluşturduğu bütüncül yapı ile doğrudan ilişkilidir; dolayısıyla, bu sözcüklerin sırası değiştirilemez ve yerlerine eşanlamlı ya da benzer ifadeler getirilemez. Bu özellik nedeniyle, deyimlerdeki kalıplaşma düzeyi, eş dizimlere oranla daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bu durum, deyimlerdeki sözcüklerin eşanlamlılarıyla değiştirilmesinin, eş dizimlere oranla daha katı bir kural olduğunu gösterir (Koparıcı, 2019, s. 39). Eş dizimler belirli sınırlar içinde farklı sözcüklerle birlikte kullanılabilirken, bu durum deyimlerde geçerli değildir.

2. Söz Öbeklerini Belirleme Ölçütleri:

Söz öbeklerini birbirinden ayırırken belirleme ölçütleri olarak “Genelleşme, Anlamsal Açıklık/Kapalılık, Değiştirilebilirlik/Yerine Konabilirlik, Anlamsal Birlik” gibi ölçütler kullanılabilir (Howarth, 1996, s. 34).

2.1. Genelleşme:

Genelleşme, dilde ortaya çıkan yeni bir unsurun (sözcük veya sözcük birlikteliği) dilin konuşurları tarafından benimsenip yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması sürecini ifade eder (Bauer, 1983, s. 48). Doğan, “git-” fiilinin yer aldığı “okula git-”, “indirime git-” ve “ağrına git-” gibi birlikteliklerin, “rıhtıma git-” birlikteliğine kıyasla daha genelleşmiş yapılar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu ölçütün, sözcük birliktelikleri arasında kapsamlı bir sınıflandırma yapmak için yeterli olmadığını da belirtir (2016b, s. 108).

2.2. Anlamsal Açıklık/Kapalılık:

Anlamsal açıklık ya da kapalılık, bir sözcük birlikteliğinin bileşenlerinin anlamlarından yola çıkarak bütünün anlamına erişilip erişilemeyeceğiyle ilgilidir. Serbest

birlikteliklerde bileşenler gerçek anlamlarıyla kullanılır ve bu durum yüksek bir anlamsal açıklık sunar. Eş dizimlerde, bileşenlerden biri gerçek anlamını korurken diğer bileşen mecaz bir anlam taşır; dolayısıyla bu tür yapılarda kısmi bir açıklık söz konusudur. Saf deyimlerde ise, bileşenlerin bireysel anlamlarından bütüne ulaşmak mümkün olmadığı için tamamen anlamsal kapalılık görülür (Men, 2015, s. 22).

2.3. Değiştirilebilirlik/Yerine Konabilirlik:

Bu ölçüt, bir sözcük birlikteliğinin bileşenlerinin farklı bileşenlerle değiştirilip değiştirilemeyeceğini değerlendirmektedir. Serbest birlikteliklerde bileşenlerin değiştirilmesi oldukça kolaydır, ancak eş dizimli birlikteliklerde bu değişim daha sınırlı bir şekilde gerçekleşir. Deyimlerde ise bileşenlerin değişimi neredeyse hiç mümkün değildir (Men, 2015, s. 22).

2.4. Anlamsal Birlik:

Anlamsal birlik, genellikle eş dizimleri deyimlerden ayırmak için kullanılan bir ölçüt olarak öne çıkmaktadır. Eş dizimlerde, bütünün anlamı bileşenlerinin anlamından türetilirken, deyimlerde anlamsal bütünlük söz konusudur ve bileşenlerin anlamlarından hareketle bütünün anlamına ulaşmak mümkün değildir (Howarth, 1998, s. 168).

3. Yapısal Bakımdan Eş Dizim:

Eş dizimlilik üzerine çalışmalara öncülük eden isimlerden biri olan Firth, sözcüklerin anlamsal bağlamdaki birlikteliklerini tanımlamak için "eş dizimlilik" (collocation), söz dizimsel bağlamdaki birlikteliklerini ifade etmek için ise "küme" (colligation) terimlerini tercih etmiştir. Günümüzde ise "eş dizimlilik" terimi, genellikle Firth'ün "küme" kavramını da içine alacak şekilde daha geniş bir kapsamda kullanılmaktadır (Reichardt, 2013, s. 5). Sözcüklerin anlam ve kullanım açısından rastlantısal bir şekilde bir araya gelmediği yapılar olarak dikkat çeken eş dizimler, oluşum biçimleri açısından da dil bilimciler tarafından farklı yaklaşımlar doğrultusunda sınıflandırılmıştır.

Bir sözcüksel unsurun, bir edat, fiilimsi ya da yan cümle gibi bir dil bilgisel yapı ile birliktelik gösterme eğilimi, dil bilgisel eş dizimlilik (grammatical collocation) olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, sözcüksel eş dizimlilik (lexical collocation), bir sözcüksel unsurun başka bir sözcüksel unsurla kurduğu anlam ve kullanım odaklı birlikteliğini ifade etmektedir (Ağca, 2020, ss. 78-79).

Bir yapının eş dizim kabul edilebilmesi için söz dizimsel/dil bilgisel olarak biçimlenmiş olması gerekmektedir. Söz dizimsel perspektiften, Benson vd. eş dizimlerini genel bir sınıflandırmaya tabi tutmuş ve bu eş dizimsel birliktelikleri “dil bilgisel” ve “sözcüksel” eş dizimler olarak iki ana kategori altında ele almıştır (2009, s. xix). Cowie ise Benson’ın yaklaşımına benzer şekilde, eş dizim türlerini iki ana kategoriye ayırır. Birincisi, bir isim, fiil veya sıfat gibi temel kelimelerle bir edat veya zarf parçacığı gibi işlevsel

kelimelerin birleşiminden oluşan “dil bilgisel” eş dizimlerdir. İkincisi ise sıfat, isim veya fiil gibi iki temel sınıfın birleşiminden oluşan “sözlüksel” eş dizimlerdir (1990, s. 371). Tabii ki bu durum başka dillerde farklılık göstermektedir. Eş dizim çalışması yapılırken o dilin dil bilgisel ve anlamsal özellikleri dikkate alınarak bir sınıflandırma yapılmalıdır.

3.1. Sözcüksel Eş Dizim Yapıları:

Bu bölümde, yalnızca sözcüklere dayalı eş dizimlilik biçimleri ele alınmıştır. Türkçe üzerinden eş dizimlilik kalıpları Özkan ve Doğan tarafından incelenmiştir (Sel, 2020, s. 22). Benson vd. eş dizimleri, bileşenlerin türleri ve sözcüksel yapıları temelinde yedi farklı kategoriye ayırmıştır (Akt. Say, 2021, s. 51):

Tablo 1. Benson vd.nin Oluşturduğu Sözcüksel Eş Dizim Yapıları

Sözcüksel eş dizim yapıları	Örnekler
Eylem + Ad/ Adıl/ İlgeç	
Öbeği	break a record (rekor kırmak, karara varmak)
Eylem + Ad	lift the blockade (ablukayı kaldırmak)
Sıfat + Ad	strong tea, rough estimate (güçlü çay, kaba tahmin)
Ad + Eylem	detonate a bomb, buzz a bee, sound an alarm (bomba patlatmak, arı vızıldamak, alarm çalmak)
Ad+ (of)+ Ad	an article of clothing, an act of violence, a bee colony (bir giyim eşyası, bir şiddet eylemi, bir arı kolonisi)
Belirteç + Sıfat	absolutely true, closely (closely) acquainted (kesinlikle doğru, yakından tanışmış)
Eylem + Belirteç	amuse, sincerely appreciate (iyice eğlendirmek, içtenlikle takdir etmek)

Doğan, dil bilgisel eş dizimlerin sözlüksel eş dizimlerin bir parçası olması nedeniyle birbirinden bağımsız ele alınamayacağını vurgulamış ve dil bilgisel eş dizimlerin aslında sözlüksel eş dizim kalıpları içerisinde ortaya çıktığını ifade etmiştir (Akt. Say, 2021, ss. 52-53). Ayrıca Doğan, “ad + ad” yapısında olan birlikteliklerin tartışmalı bir biçimde eş dizimlilik yapısı olarak kabul edilebileceğini belirtir ve bu tür yapıları “ köy yumurtası, köy kahvaltısı ve meyve tabağı” benzer yapıda olan birleşik sözcüklerden ayırt etmek gerektiğini vurgular (2016b, s. 28). Doğan, sözcüksel eş dizim kalıplarını aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır:

Tablo 2. Doğan’ın Oluşturduğu Sözcüksel Eş Dizim Yapıları

Sözcüksel eş dizim yapıları	Örnekler
ad (=tümleç) +eylem	karar ver-, cinayet işle-, laf aç-
ad (=özne) +eylem	fırtına çık-, yağmur yağ-, hava açmak-
sıfat+ ad	keskin bakış, soğuk tavır, ani düşüş
zarf+ eylem	sıcak davran-, sert konuş-, ağır yürü-
zarf+sıfat	oldukça zor, çok şiddetli, hayli yoğun

Özkan ise sözcük türlerine göre sınıflandırmayı aşağıdaki gibi yapmıştır (2007, s. 33):

Tablo 3. Özkan’ın Oluşturduğu Sözcüksel Eş Dizim Yapıları

Sözcüksel eş dizim yapıları	Örnekler
zarf + eylem	açıkça söylemek, acı acı gülmek, açık konuşmak
sıfat + ad	güzel sanatlar, derin uyku
niteleyici söz + ad	bir güzel, bir ara, bir yana
eylem + ad	bilir kişi, çıkmaz sokak, koşar adım
eylem + eylem	dönüp bakmak, yakıp yıkmak, vurup devirmek

3.2. Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları:

Dil bilgisel eş dizimlilik, sözcüksel bir birimin dil bilgisel bir yapı ile birlikte kullanımıyla ortaya çıkan bir olgudur. Benson vd. bu tür eş dizimlerde, isim, fiil, sıfat ve zarf gibi temel sözcüksel birimler; edatlar, yan cümlecikler ya da mastarlar gibi dil bilgisel yapılarla bir araya gelerek birleşim oluşturduğunu belirtir (1990, ss. 5-8) ve dil bilgisel eş dizimleri aşağıdaki gibi sınıflandırır:

Tablo 4. Benson vd.nin Oluşturduğu Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları

Dil bilgisel eş dizim yapıları	Örnekler
Ad + İlgeç	against negligence (ihmale karşı)
Ad + to + mastar	try to do something (bir şeyi yapmaya çalışmak)
Ad+ that tümcesi	come to an agreement (anlaşmaya varmak)
İlgeç + Ad	accidentally (kazara)
Sıfat + İlgeç	angry at (-den dolayı kızmış)

Sıfat + to	fail (başarısız olmak)
Sıfat+ that tümcesi	to be necessary (gerekli olmak)

Aisenstadt'ın yaptığı sınıflandırma büyük ölçüde söz dizimsel eş dizimlilik biçimlerine dayanmaktadır. Aisenstadt, bu biçimlerden "eylem + ad" eş dizimliliği kapsamında "eylem + edat + ad" (örneğin, come to a decision - "karara varmak") eş dizimlilik formunu da ele almıştır. Bu yapıda, ad ögesi, eyleme to edatıyla bağlanmaktadır. Dolayısıyla, eş dizimlilik anlamının oluşumunda to edatının doğrudan bir rolü bulunmaktadır (Akt. Ağca, 2020, s. 83).

Doğan, Türkçede dil bilgisel eş dizimin çoğunlukla isimlerin isimlere, isimlerin fiillere, sıfatların isimlere belirli edat ve durum ekleriyle bağlanması durumunda ortaya çıkan yapılara karşılık geldiğini söyler ve bu birliktelikleri özellikle "isim + fiil" birlikteliğini durum eklerinden bağımsız düşünmenin mümkün olmadığını da açıklamasına ekler (2016b, s. 30). Sözcük ve dil bilgisi birbirinden ayrı düşünülemez; her bir sözcük, aynı zamanda belirli dil bilgisel yapıların da taşıyıcısıdır. Bu bağlamda, dil bilgisinin tam anlamıyla belirlenebilmesi için, sözcüklerin kullanıldığı dil bilgisel birlikteliklerin incelenmesi gerekmektedir. Ancak, yine de sözcüklerin yer aldığı dil bilgisel örüntüler ve yaygın dil bilgisel eş dizim kalıpları tanımlanabilir ve bu sayede dilin yapısal özellikleri hakkında daha net bir anlayış elde edilebilir (Doğan, 2020, s. 1946). Her dile özgü bir yapıya sahip olan dil bilgisel eş dizimlilik, her dil için ayrı bir inceleme yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Türkçeye ait dil bilgisel eş dizimlilik örüntüleri, diğer dillerden farklı özellikler göstermekte ve karmaşık bir yapı sergileyebilmektedir. Özellikle Türkçenin biçim bilimsel zenginliği, çeşitli tür ve biçimlerde dil bilgisel eş dizimlilik yapılarını ortaya çıkarmaktadır (Doğan, 2020, s. 1950).

Doğan, Türkçede 19 temel dil bilgisel eş dizim kalıbı bulunduğunu ifade etmekle birlikte, sözcüklerin dil bilgisel eş dizimlilik örüntüsünün yalnızca bu sayıyla sınırlı olmadığını belirtmektedir. Sözcüklerin hangi dil bilgisel yapılarda kullanıldığını ve bu yapılarla hangi sözcük sınıflarının ilişkili olduğunu belirlemek amacıyla geniş çaplı derlem tabanlı araştırmaların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle sözcüklerin yanı sıra dil bilgisinin de önemli bir rol oynadığı dikkate alındığında, dil bilgisel kalıpların sayısının da oldukça fazla olduğunu belirtir (2020, s. 1955). Doğan, aynı çalışmada dil bilgisel kalıpları aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (2020, s. 1956):

Bir Aşamalı Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları

Tablo 5. Doğan'ın Oluşturduğu Bir Aşamalı Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları

Dil bilgisel eş dizim yapıları	Örnekler
1. isim + durum ekleri +fiil	Bir dönem Paris-[te] bulun -du.

2. {isim} + durum ekleri ↔ {fiil}	Kaya- y-[ı] mahkeme-y- [e] verdi.
3. fiil + [mİş/ mAk ↔ fiil]	Tanımdaki kimi kavramları aç- [mak] gerek -iyor.
4. edat + fiil	Önümden geçip yok olup gidecek gibi gel -di.
5. cümle + fiil	“Sen yalnız onun yerini bana göster!” dedi .
6. [isim + çokluk] + fiil	Şimdiden başarı- [lar] / muvaffakiyet- [ler] diliyorum.
7. {isim}+ {[fiil]}	Güvenebileceği <i>çare</i> kal- [ma] -mıştı.
8. isim + durum eki +isim	Sanat- [a] yatkınlığı olanlara ücretsiz eğitim verilmiştir.
9. isim+ durum eki + sıfat	Kendi işçilerin- [den] sorumlu iki ayrı parlamento vardı.
10. edat + sıfat	Padişaha [karşı] sorumlu -durlar.
11. isim + durum eki + edat	Siz- {in} için bir kitap getirdim.

İki Aşamalı Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları

Tablo 6. Doğan’ın Oluşturduğu İki Aşamalı Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları

Dil bilgisel eş dizim yapıları	Örnekler
1. fiil + [-mA-] + durum eki + fiil	Bu konuda seminerler yap- [ma] -y- [ı] <i>düşün</i> -dük.
2. fiil + [-mA-] + iyelik + fiil	bir şey açıkla- [ma] - [m] gerek -iyor.
3. {isim} + iyelik + durum eki+ {fiil}	(benim) <i>akl</i> -ı- (m)- [a] <i>gel</i> -di.
4. {[isim + çoğul eki]} + durum eki + {fiil}	Uygun <i>şart</i> - [lar] - [ı] taşı mıyor.
5. {isim} + durum ekleri + [fiil]	Bu tavrı <i>akıl</i> - [dan] çıkarıl-malıdır.

Üç Aşamalı Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları

Tablo 7. Doğan’ın Oluşturduğu Üç Aşamalı Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları

Dil bilgisel eş dizim yapıları	Örnekler
1. fiil + (-dİk/ -AcAk) + iyelik + durum eki + fiil	Sonuna gel- [diğ] - {i} -n- [i] <i>düşün</i> dü.
2. fiil + [-mA] + iyelik + durum+ fiil	Doktor odadan çık- [ma] - {m} - [ı] <i>söyle</i> -di.

Yöntem:

Eş dizimlerin tespitinde genellikle iki farklı yaklaşım öne çıkmaktadır: "Sıklık Temelli Yaklaşım ve Anlam Temelli Yaklaşım." Derlem dil bilim ve bilgisayarlı dil bilimden yararlanan sıklık temelli yaklaşım, sözlük birimlerinin yazılı ve sözlü metinlerde birbirleriyle kullanım sıklığını analiz etmektedir. Buna karşın, anlam temelli yaklaşım, eş dizimler ile diğer sözcük birleşmeleri arasındaki farklılıkları vurgulayarak, tespitlerini anlam üzerinden yapar ve birleşmelerin kullanım sıklığını öncelikli bir ölçüt olarak değerlendirmez.

Dil ve kültür arasındaki sıkı bağ göz önünde bulundurulduğunda, tarihî dönem metinlerinde eş dizimlilik ve sözcük birlikteliklerinin incelenmesi, dönemin kültürel algısını ve dünya görüşünü yansıtması açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, tarihî metinlerin daha iyi anlaşılmasına olanak sağladığı ve eş dizimlerin metne kattığı anlamın önemi düşünüldüğünde, bu çalışmada anlam temelli yaklaşım tercih edilmiştir. Ayrıca, sıklık temelli yaklaşımın geniş kapsamlı derlemlerde daha sağlıklı sonuçlar verebileceği düşüncesi ve çalışmada taranan metnin sınırlı olması nedeniyle, sıklık temelli yaklaşım bu araştırma için uygun görülmemiştir.

Bu çalışmada öncelikle 19. yüzyıla ait bir İncil metninde yer alan "din ve inanç" temalı söz öbekleri belirlenmiştir. Çalışma kapsamında, bu birliktelikler arasından eş dizim özellikleri taşıyan yapılar tespit edilirken diğer sözcük birlikteliği türlerinden (serbest birliktelikler, deyimler ve birleşik sözcükler) farkları, "Söz Öbeklerini Belirleme Ölçütleri" başlığı altında açıklanan özellikler doğrultusunda analiz edilmiştir.

Çalışmada anlam temelli yaklaşım doğrultusunda belirlenen eş dizimler daha sonra Doğan'ın yapısal sınıflandırmaları esas alınarak sözcüksel ve dil bilgisel eş dizimler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra her iki gruba ait eş dizimler alfabetik sıraya göre düzenlenmiş; tespit edilmiş olan her eş dizimin yanında öncelikle yapısal oluşum şekli belirtilmiş daha sonra da metne kazandırdığı anlam verilmiştir. Son olarak da tespit edilen eş dizim unsurları, metinde bulunduğu varak ve satır sıraları belirtilerek örneklendirilmiştir.

Eş Dizim Örnekleri:**1. Sözcüksel Yapıda Eş Dizimler:****1.1. Allāh sözcüğü bulunan eş dizimler:**

Allāhu teŖālā (ad + sıfat): Yüce olan Allah.

17b/19 *Allāhu teŖālā* ırlarının otını ki bugün biter ve yarın âteşe şalınur.

33a/18 *Allāhu teŖālā* diymez mi ataıa ve anaıa Ŗizzet eyle.

40a/6 ve *Allāhu teŖālānıı* ıavuşdurdüğünü adem ayırmasun kendine diydiler.

1.2. Øafv sözcüğü bulunan eş dizimler:

Øafv et- (ad (=tümleç) + eylem): Günah, kabahat, suç ve kusuru bağışlamak.

2b/11 elli sekizinci fasıl *Øafv etmek* yolını Betrus’a göstermek beyânındadır.

Øafv vir- (ad (=tümleç) + eylem): Günah, kabahat, suç ve kusuru bağışlamak.

6a/11 yigirmi beşinci fasıl günâhkâr Øavrata *Øafv virdüğünü* beyân ider.

1.3. Øamāl sözcüğü bulunan eş dizimler:

eyü Øamāl (sıfat + ad): İyi işler, sevap kazandıran hareketler.

15a/4 siziñ nûrınız halk öninde ki görsünler *eyü Øamālınızi* ve gökdeki babanızı temcîd itsünler.

1.4. and sözcüğü bulunan eş dizimler:

and iç- (ad (=tümleç) + eylem): Allah’ı veya mukaddes bir varlığı şahit tutarak verilen söz, yemin.

16a/1 ki kadımlere diyilmişdür yalan *and içme* ve o da Allâh’a andıñ.

47b/10 körler hâdîleri siz diyersiniz her kim heykele *and içse*.

47b/12 her kim heykelde olan altuna *and içse* ol Øažım günâh itmiş olur.

48a/1 her kim göge *and içdi* ise Allâhu teŖâlânıñ kürşisine ve üstünde oturana *and içdi*.

47b/18 anıñ-çün her kim mezbaña *and içdiyse* kendüne ve üstünde olana *and içdi*.

1.5. cehennem sözcüğü bulunan eş dizimler:

cehennem âteşi (ad + ad): Cehennemin eziyeti ve cezası, ebedi ateş.

15a/19 ve her kim qarandaşına ahmak diydi ise *cehennem âteşi* kendüne vâcibdür.

1.6. duŖāŖ sözcüğü bulunan eş dizimler:

duŖāŖ it- (ad (=tümleç) + eylem): Tanrı’ya yalvarmak.

16a/16 düşmânlarınıızı sevinüz ve sizi sevmiyenlere hayır eyleyinüz *duŖāŖ idiñüz*.

32b/1 *duŖāŖ itdi* ve paralayup ekmegi şâkirdlerine virdi.

40a/19 ol çağda uşakların getürdiler yanına ki üstlerine elini koyup *duŖāŖ itsün*.

54a/2 *duŖāŖ itdükden* sonra Zeytün Tağı’na çıktılar.

70a/6 ve beş ekmek ve iki baluk aldükde göge bakup *duŖāŖ itdi*.

duŖāŖ eyle- (ad (=tümleç) + eylem): Tanrı’ya yalvarmak.

49b/6 ol günde ve süd virenlere *duŖāŖ eyleyiñüz*.

83a/7 *duŖāŖ eyleyiñüz* ki kaçdügünüz kışda olmasun.

1.7. fāsık sözcüğü bulunan eş dizimler:

fāsık tāyfa (sıfat + ad): Şeriat hükümlerine uymayan günahkâr halk.

28a/13 kendülerine cevāb idüp diydi yaramaz ve *fāsık tāyfa* Ŗalāmet isterler.

35a/11 yaramaz ve *fāsık tāyfa* nişān ister ve nişān kendine virilmez.

74a/1 her kim bu *fāsık* ve günāhkār *tāyfa* arasında utanur ise beni ve sözümü taŖrif itmege.

1.8. Ĥaķ sözcüğü bulunan eş dizimler:

Ĥaķ teŖālā (ad + sıfat): Yüce olan Allah, ulu Allah.

12b/11 *Ĥaķ teŖālā* kādirdür bu taşlardan İbrāhīm'e uşāğlar peydā itmege.

40a/3 *Ĥaķ teŖālā* evvelden adamı yaradan erkek ve dişi kendilerini yaradı.

46b/4 YaŖķūb Tanrı'sı ve *Ĥaķ teŖālā* ölülerin Tanrı'sı degildür.

1.9. ĥayrāt sözcüğü bulunan eş dizimler:

ĥayrāt it- (ad (=tümleç) + eylem): Dine ve insanlığa uygun, iyi bir davranışta bulunmak.

16b/7 sen ki *ĥayrāt idersen* nefiri çalma öjinde nice ki kendi kendülerini gösterenler cāmiŖlerde ve zoķaķlarda iyderler.

16b/10 ecrlerini aldılar sen ki *ĥayrāt idersen* Ŗol elin Ŗağ elinin itdüğünü bilmesün.

ĥayrāt işle- (ad (=tümleç) + eylem): Dine ve insanlığa uygun, iyi bir davranışta bulunmak.

63b/4 cāyiz midür sebt günü *ĥayrāt işlemege* yāhūd el-şurur cān ķurtarmek yāhūd helāk itmege.

1.10. ĥazret sözcüğü bulunan eş dizimler:

ĥazret (sıfat + ad): Şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başına getirilerek kullanılır ve saygı ifade eder.

1a/3 faşl-ı şānı *ĥazret-i Yūsuf* şübhesinin beyānındadır.

1a/4 faşl-ı şālîş *ĥazret-i Ŗİsā* doğulmasının beyānındadır.

1a/6 beşinci faşl *ĥazret-i Ŗİsā Ŗİmādın* beyānındadır.

5a/19 elli ikinci faşl *ĥazret-i Ŗİsā'yı* dārağaca çekdikleri beyān ider.

10b/9 *ĥazret-i Ŗİsā* mesîhin doğuldüğü böyle oldu.

1.11. Ŗibādet sözcüğü bulunan eş dizimler:

Ŗibādet it- (ad (=tümleç) + eylem): İnsanın tek Tanrılı dinlerde Allah'a, diğerk din ve inanışlarda ise inanıp bağlandığı kudrete kulluğunu göstermek üzere yaptığı hareketler, tapma, tapınma.

71a/6 ademlerin taŖlimlerini ve vaşiiyetlerini öğredüp Ŗabeş baņa *Ŗibādet iderler*.

13b/7 Allāh'una secde kılarısan ve kendüne yalnız *Øibādet idersen* ol çağ şeytān kendüni terk itdi.

1.12. Øimād sözcüğü bulunan eş dizimler:

Øimād it- (ad (=tümleç) + eylem): Vaftiz etmek.

12b/5 Ürdün Çay'ında kendilerini *Øimād ider* idi.

12b/14 ben sizi şu ile *Øimād iderem* tevbe için.

12b/16 kendi rūhū'l-ḳuds ve āteş ile sizi *Øimād ider*.

60b/5 ben şu ile sizi *Øimād iderem* ammā kendi rūhū'l-ḳudūs ile sizi *Øimād ider*.

1.13. İmān sözcüğü bulunan eş dizimler:

īmān getür- (ad (=tümleç) + eylem): Tanrı'ya ve Hz. İsa'ya inanmak.

8b/10 otuzuncı faşıl Øİsā'ya *īmān getüren* getürmüş beyān ider.

8a/16 on yedinci faşıl kendüne *īmān getürene* ḥayāt virdüğünü beyān ider.

1.14. İncil sözcüğü bulunan eş dizimler:

İncil vaØžla- (ad (=tümleç) + eylem): İncil'de geçenleri halka anlatmak, açıklamak.

53a/8 tođrı size diyerem her yerde ki bu *İncil vaØžlanur* hepp dünyāda bunun itdüğünüñ zikri olunur.

1.15. kıyāmet sözcüğü bulunan eş dizimler:

kıyāmet Øalāmetleri (ad + ad): Kıyametin kopma vaktini belirten özellikler olarak dinî kitaplarda yer alan olağanüstü tabiat olayları.

3a/13 yetmiş sekizinci faşıl *kıyāmet Øalāmetleri* şākirdlere göstermek beyānındadır.

5a/8 kırk ikinci faşıl *kıyāmet Øalāmetleri* beyān ider fī.

5a/9 kırk üçüncü faşıl yine *kıyāmet Øalāmetleri* beyān ider fī.

5a/10 kırk dördüncü faşıl yine *kıyāmet Øalāmetleri* beyān ider.

7b/5 yetmiş altıncı faşıl *kıyāmet Øalāmetlerini* beyān ider fī.

1.16. piyğamber sözcüğü bulunan eş dizimler:

piyğamber sözi (ad + ad): Bir emir veya hükmün Tanrı tarafından peygamberin kalbine bildirilmesi ve bu yolla gelen ilahi haber, vahiy.

20a/12 EşØiyā *piyğamber sözi* kendi zaØİflığımızı aldı ve ağrımızı götürdi.

27a/11 kendüni Øayān itmesünler ki kāmil olunsun İşaØiyā *piyğamber sözi*.

29a/17 işidüp işitmezler ve ne anlamazlar ki kendülerde EşØiyā *piyğamber sözleri* tamām olsun.

43a/7 hemān kendilerin koyuvirür bu hep oldu ki *piygamber sözi* tamām olunsun.

1.17. rahmet sözcüğü bulunan eş dizimler:

rahmet ol- (ad (=tümleç) + eylem): Tanrı'nın merhamet etmesi ve bağışlaması.

14b/9 saôâdet olsun merhâmetlülere onlara *rahmet olunur*.

23b/11 diyerem size dıvân gününde Śadôm'a ve Ġāmora'ya böyle *rahmet olur*.

26a/4 size diyerem ki Śūr ve Śaydā'ya dıvân gününde ziyâde *rahmet olur*.

67a/8 Allāhu teŖâlā'nın seninle itdüğünü ve üstüne *rahmeti oldüğünü* seninakilere haber eyle

1.18. vaŖŷ sözcüğü bulunan eş dizimler:

vaŖŷ it- ad (=tümleç) + eylem: İncil'de geçenleri halka anlatmak, açıklamak.

60b/16 hâzret-i Ŗİsâ Celîl'e gelüp cennetin İncil'i *vaŖŷ idüp* diyer idi.

vaŖŷ ol- (ad (=tümleç) + eylem): İncil'de geçenleri halka anlatmak, açıklamak.

82b/14 şehâdet olsun ve evvel İncil heppi tâyfalara *vaŖŷ olunsa* gerekdür.

84a/12 hâkķı size diyerem her yerde ki bu İncil *vaŖŷ olunur*.

vaŖŷ vir- (ad (=tümleç) + eylem): İncil'de geçenleri halka anlatmak, açıklamak.

22b/19 cāmiŖlerinde ögredür idi ve cennetin İncil'ini *vaŖŷ virür* idi.

25a/11 öliler dirilürler faķırlara İncil *vaŖŷ virilür* ve saŖâdet olsun.

2. Dil Bilgisel Yapıda Eş Dizimler:

2.1. Allāh sözcüğü bulunan eş dizimler:

Allāh'ın kürsisi (isim + durum eki + isim): Allah'ın mevkisi, makamı.

16a/2 ben size diyerem hergiz göge yemîn itmenüz ki *Allāh'un kürsîsidür*.

Allāh'ın pādîşāhlığı (isim + durum eki + isim): Allah'ın hükümdarlığı.

27b/12 ben şeytānları çıkaruram Tanrı'nın rūhı ile taĥķık size yaklaşmışdur *Allāh'ın pādîşāhlığı*.

45a/7 diyerem size ki *Allāh'ın pādîşāhlığı* sizden alınur ve özge millete virilür.

65b/14 ve diyer idi *Allāh'ın pādîşāhlığı* böyledür.

65b/19 diyer idi *Allāh'ın pādîşāhlığını* kime benzedeyim ve ķankı meşel ile kendini temsil ideyim.

Allāh'ın kuvveti (isim + durum eki + isim): Allah'ın gücü.

55b/8 şimdiden girü görürsünüz insān oğlını *Allāh'ın kuvveti* şağında oturmuş

74a/5 baŖŷıları ölümü tadmazlar tā ki *Allāh'ın kuvveti* ile gelen pādîşāhlığı görsünler.

81a/14 hâzret-i ʔİsâ cevâb idüp kendilerine diydi çünki kitâbları ve *Allāh’ıñ kuvvetini* bilmezsiñiz.

Allāhu teʔālānıñ kürsisi (isim + sıfat + durum eki + isim): Yüce olan Allah’ın makamı.

48a/1 her kim göge and içdi ise *Allāhu teʔālānıñ kürsisine* ve üstünde oturana and içdi.

Allāhu teʔālānıñ pādişāhlığı (isim + sıfat + durum eki + isim): Yüce olan Allah’ın yönetimi.

60b/17 ve *Allāhu teʔālānıñ pādişāhlığı* yaklaşdı tövbe eyleñüz ve İncil’e inanıñuz.

Allāh’ıñ vaʕiyyeti (isim + durum eki + isim): Allah’ın istekleri, emirleri.

33a/16 cevâb idüp kendilerine diydi niçün sizler *Allāh’ıñ vaʕiyyetine* teʔaddı idersin.

Allāh’ıñ evine gir- {isim} + durum eki + {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}: Allah’a ibadet edilen yere (cami, kilise) girmek.

63a/13 kıssislerin mütevellisi zamānında nice *Allāh’ıñ evine girdi* ve takdimetin etmegini yedi.

Allāh’ıñ heykelini sök- {isim} + durum eki + {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}: Allah’a ibadet edilen yeri (cami, kilise) yıkmak.

55b/2 diydi kâdirim *Allāh’ıñ heykelini sökmege* ve üç günde kendini yapmege.

Allāh’ıñ irâdetini it- {isim} + durum eki + {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}: Allah’ın isteğini, emrini yerine getirmek.

64b/14 ve her kim ki *Allāh’ıñ irâdetini itdi* ise oldur benim karındaşım.

2.2. âteş sözcüğü bulunan eş dizimler:

âteş furınına burak- {isim} + {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}: Cehennemde yakmak.

30b/14 yaramazlğ idenleri düşürürler ve kendülerini *âteş furınına burakırlar* onda olur ağlamak ve diş diş kıçkırtmek.

31a/10 yaramazları şiddiklardan ayırurlar ve kendülerini *âteş furınına burakırlar*.

2.3. cāmīʔ sözcüğü bulunan eş dizimler:

cāmīʔlerinde öğret- {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}: Dinî öğütte bulunmak, vaaz vermek.

22b/18 hâzret-i ʔİsâ cümle şehirleri ve kendleri gezüp *cāmīʔlerinde öğredür* idi.

31a/16 ve vilâyetine geldi onların *cāmīʔlerinde öğredür* idi.

2.4. cehennem sözcüğü bulunan eş dizimler:

cehennemîñ âteşi (isim + durum eki + isim): Cehennemin eziyeti ve cezası, ebedi ateş.

76a/7 ki za'îf ve saķat ĥayāta gireseñ ve iki ellü *cehennemîñ sönmez âtesine* gitmeyeseñ.

76a/10 aķsaķ ebedî ĥayāta gireseñ ve iki ayaķlu *cehennemîñ sönmez âtesine*

76a/13 Allāh'ın pādîşāhlığına girmek ve iki göz ile *cehennemîñ âtesine* şalınmayasañ.

cehenneme git- {isim} + durum ekleri + [fiil]: Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza çekeceğı yere gitmesi.

15b/12 bir parça helāk olunsun ve seniñ cümle teniñ *cehenneme gitmesün*.

15b/15 olsun ve seniñ cesediñ cümlesi *cehenneme gitmesün*.

2.5. cennet sözcüğü bulunan eş dizimler:

cennetiñ beşāreti (isim + durum eki + isim): Cennetin müjdesi.

14a/12 cemā'atlerinde öğredüp *cennetiñ beşāreti* va'ż virür idi.

gögün cenneti (isim + durum eki + isim): Tanrı'nın egemenliğı.

39a/13 ondan ötüri *gögün cenneti* bir pādîşāha beñzer ki kendünün ķullarından ĥisāb almak isteyüpdür.

40b/3 uşakları men' itmenüz yanıma gelsünler zıire *gögün cenneti* bunlar gibilerindür.

41a/16 *gögün cenneti* ev şāhabına beñzer ki seherden çıķdı kendünün bāğına yırgadlar aparmege.

50b/17 ol vaķtde *gögün cenneti* on kızlara beñzer ki çerāķların alup givegi ve gelin ķarşusına gitdiler.

cennetiñ pādîşahlığı (isim + durum eki + isim): Tanrı'nın hükümdarlığı.

45a/15 *cennetiñ pādîşahlığı* bir pādîşāha beñzer ki oğlına toy idüp ķullarını gönderdi.

47b/4 vāy size yā kātibler ve Ferişiler murāyiler ki örtersiñiz *cennetiñ pādîşahlığını* ademler yüzine.

cennete gir- {isim} + durum ekleri + [fiil]: Dinî inanışlara göre, dünyada sevap işleyenlerin öldükten sonra ödüllendirileceğı yere gitmesi.

15a/13 eger 'ādāletiñiz kātibleriñ ve Ferişileriñ 'ādāletinden artuķ olamaz ise *cennete girmesiñiz*.

19a/2 ammā benim gökdeki babamıñ irādetini iden ol *cennete girer*.

38a/11 taĥķiķ size diyerem eger dönmeysiñiz ve uşaklar gibi olmazsiñiz *cennete giremeysiñiz*.

40b/19 diyerem size müşküldür varlu adam *cennete girsün*.

1.6. ecr sözcüğü bulunan eş dizimler:

ecrlerini al- {isim} + iyelik + durum + {[fiil]}: Tanrı'nın mükafatlandırmayı vadettiği bir iş yaparak sevap kazanmak.

16b/10 *ecrlerini aldılar* sen ki hayrât idersen şol elin sağ elinin itdüğünü bilmesün

16b/16 âdemlerden görünsünler toğrı size diyerem *ecrlerini aldılar*.

17a/13 toğrı diyerem size *ecrlerini aldılar* sen oruc ki tutarsan

1.7. ferişte sözcüğü bulunan eş dizimler:

ferişterini gönder- {[isim + çoğul eki]} + iyelik + durum eki + {fiil}: Tanrı'nın kulları için gökten yeryüzüne melek göndermesi.

30b/13 *ferişterini gönderür* ve kendünün pâdişahlığından heppi şükûkları ve yaramazlığı idenleri düşürürler.

50a/4 Ŗažim kuvvet ile ve çok mecd ile gelür ve *ferişterini gönderür*.

83a/19 çok mecd ile ve çok kuvvet ile geliyor ve *ferişterini gönderüp*.

2.8. günâh sözcüğü bulunan eş dizimler:

günâhları bağışla- {[isim + çoğul eki]} + durum eki + {fiil}: Kulun işlediği günahlara pişman olup, onları terk ederek Tanrı'ya yönelmesi ve Tanrı'nın bu günahları affetmesi.

21a/19 bilesiñiz ki âdem oğlına kuvveti var yir üstünde *günâhları bağışlamege*.

62a/19 fe-emmâ ki bilesiñiz ki insân oğlına kuvvet var yir üstünde *günâhları bağışlamege*

2.9. hâç sözcüğü bulunan eş dizimler:

hâcını götür- {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}: Kişinin Tanrı ve Hz. İsa uğruna ölüme gitmesi.

24b/11 baña mesteðhil degildür her kim *hâcını götürmez* ve baña tâbið olmaz.

36a/16 ister baña tâbiðolmege kendü kendüni inkâr itsün ve *hâcını götürüp* ardımca gelsün.

57b/4 Semðân adlu Kıryânyâluyı gördiler *hâcını götürmek* içün suhraya tutdılar.

2.10. Ŗimâd sözcüğü bulunan eş dizimler:

Ŗİsâ'nın Ŗimâdı (isim + durum eki + isim): Hz. İsa'nın vaftiz edilmesi.

4a/2 faşl-ı evvel *Ŗİsâ'nın Ŗimâdını* beyân ider.

5b/14 onıncı faşl *Ŗİsâ'nın Ŗimâdı* ve kabîlelerin Ŗadedi beyân ider.

2.11. İmân sözcüğü bulunan eş dizimler:

īmāna gel- {isim} + durum ekleri + [fiil]: Tanrı'ya ve Hz. İsa'ya inanmak.

6a/3 on yedinci fasıl Lāvi *īmāna geldüğünü* beyân ider.

67b/16 ak şakalluya diydi kormā hemān *īmāna gel* ve hiç koymadı bir kimesne bile gelsün.

75a/10 yā rabb *īmāna geldüm* ve ammā daḥi iŕtiḳādım kıtlığına meded eyle.

89a/19 cümle milletlere vaŕ viriñüz her kim ki *īmāna gelmiş* ola ve ŕimād olunmış ola.

2.12. oğul sözcüğü bulunan eş dizimler:

Allāh'ın oğlu (isim + durum eki + isim): Allah'ın özünden gelen ve aynı öze sahip olan, Hz. İsa.

13a/17 eger sen *Allāh'ın oğlusan* bundan aşağı düş yazılmışdır.

20b/19 çağırup diydiler ne işiñ var bizüm ile yā Yesūŕ *Allāh'ın oğlu*.

33a/6 gemide olanlar gelüp kendüne secde kıldılar diyüp taḥḳiḳ sen *Allāh'ın oğlusan*.

55b/6 Allāh'ın adına saña yemîn virdürürem ki bize diyesen eger sen mesîḥ *Allāh'ın oğlusan*.

2.13. ölü sözcüğü bulunan eş dizimler:

ölülerden kalk- {[isim + çoğul eki]} + durum eki + {fiil}: Hz. İsa'nın öldürüldükten sonra yeniden dirilmesi.

36a/9 kâtiblerden ve kıssislerin büyüklerinden ölüme teslim olunmege ve üçüncü günde *ölülerden kalkmege* Betrus menŕ idüp diydi: "Yā rāb ḥāṣā senden ki bu saña olsun."

37a/5 ŕisā kendülere emr itmişdür hiç kimesneye gördüğünzü diymeñüz tā ki insān oğlu *ölülerden kalksun*

54a/5 tağılur ve *ölülerden kalkdüğüm*den sonra sizden ilerü Celil'e giderem

58b/16 üç günden sonra *ölülerden kalkkaram* anıñ-çün buyur ki üç güne dek kabri beklesün

59a/10 ŕisā'yı ararsıñız bunda degildür *ölülerden kalkdı* kendünün diydügi gibi

2.14. şeytân sözcüğü bulunan eş dizimler:

şeytânları çıkart- {[isim + çoğul eki]} + durum eki + {fiil}: Kişinin bedenine girip benliğini ele geçirdiğine inanılan kötü ruhları kovma, iç ve buna bağılı olarak da çevresel huzuru sağlama ritüeli.

1b/7 igirminci fasıl iki divāneden *şeytânları çıkartmak* beyân ider.

19a/4 meger seniñ adınıla *şeytânları çıkarmadük* mi?

22b/17 ammā Ferişiler diyerler idi şeytânların büyügi ile *şeytânları çıkarur*.

27b/4 Ferişiler bunu işidüp diydiler *şeytânları çıkarmaz* illā bāŕilzebül inen.

Sonuç

Bu çalışmada, anlam bilimsel yaklaşım temel alınarak eş dizimlilik, "birden fazla birimin bir araya gelmesiyle oluşan, söz dizimsel veya dil bilgisel açıdan belirgin bir yapı gösteren, bileşenlerinden en az birinin özel bir anlam taşıdığı, değişime sınırlı düzeyde açık olan ve bileşenlerin anlamından hareketle bütüne ulaşılabilen; serbest birliktelikler ile deyimler arasında bir yerde konumlanan yapılar" şeklinde tespit edilmiştir.

Eş dizimlerin anlam temelli yaklaşımla tespit edilmesi sürecinde, “söz öbeklerini belirleme ölçütleri” temel alınmış ve bu ölçütler doğrultusunda eş dizimler, “serbest birliktelikler, birleşik sözcükler ve deyimler” gibi diğer söz öbeklerinden ayrıştırılarak analiz edilmiştir. Yapısal sınıflandırma kısmında ise incelenen metnin sınırlı bir yapıya sahip olması ve Doğan’ın, sözcüksel ve dil bilgisel birimlerin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği yönündeki görüşüne dayanılarak, metindeki tüm eş dizim unsurlarını tespit etmek amacıyla her iki yapısal sınıflandırma türüne de yer verilmiştir. Bu kapsamda, hem sözcüksel hem de dil bilgisel eş dizim unsurları detaylı bir şekilde incelenmiş ve farklı kategoriler altında gruplandırılmıştır. Sözcüksel eş dizimler başlığı altında, “din ve inanç” temalarını ifade eden 18 farklı sözcüğün yer aldığı 23 tane farklı eş dizim unsuru tespit edilmiştir. Dil bilgisel eş dizimler başlığı altında ise aynı temaları ifade eden 14 farklı sözcüğün yer aldığı 26 tane farklı eş dizim unsuru tespit edilmiştir. Çalışmanın “Sözcüksel Eş Dizim Yapıları” kısmında da belirtildiği gibi Doğan (ad + ad) yapısında olan birliktelikleri tartışmalı bir biçimde eş dizimlilik yapısı olarak kabul edilebileceğini belirtmiş ve bu yapıları birleşik sözcüklerden ayırt etmek gerektiğini vurgulamıştır. Doğan’ın bu açıklaması da göz önünde bulundurularak metinde tespit edilen (ad + ad) yapısında bulunan birliktelikler şu şekildedir:

Tablo 8. (ad + ad) Şeklinde Oluşmuş Eş Dizim Yapıları

Sözcüksel eş dizim örnekleri	Metindeki Anlamı
kıyâmet Ŗalâmetleri (ad + ad):	Kıyametin kopma vaktini belirten özellikler olarak dinî kitaplarda yer alan olağanüstü tabiat olayları.
cehennem âteşi (ad + ad):	Cehennemin eziyeti ve cezası, ebedi ateş.
piygamber sözi (ad + ad):	Bir emir veya hükmün Tanrı tarafından peygamberin kalbine bildirilmesi ve bu yolla gelen ilahi haber, vahiy

Bu birlikteliklerin kavramsal açıdan “Anlam Temelli Yaklaşım” başlığı altında verilen “Genelleşme, Anlamsal Açıklık/Kapalılık, Değiştirilebilirlik/Yerine Konabilirlik, Anlamsal Birlik” ölçütlerine göre değerlendirildiğinde “serbest birliktelikler, birleşik sözcükler ve

deyimler” gibi söz öbeklerine uygunluk göstermeyip birer eş dizim unsuru olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca yapısal olarak değerlendirildiğinde de (ad + ad) yapısındaki bu birliktelikler Doğan’ın “Sözcüksel Eş Dizim Yapıları” başlığı altındaki sınıflandırmasında yer almamaktadır. Bu bakımdan aynı başlık altında verilmiş olan Benson vd.nin belirlemiş olduğu sınıflandırmada yer alan aşağıdaki maddeye uygunluk gösterdiği tespit edilmiştir:

Tablo 9. Benson vd.nin Oluşturduğu Sözcüksel Eş Dizim Kategorisine Ait Bir Madde

Sözcüksel eş dizim yapısı	Örnekler
Ad+ (of)+ Ad	an article of clothing, an act of violence, a bee colony (bir giyim eşyası, bir şiddet eylemi, bir arı kolonisi)

Ayrıca metinde “Dil Bilgisel Eş Dizim Yapıları” başlığı altında bulunan Doğan’ın belirlemiş olduğu dil bilgisel sınıflama maddelerine uygunluk göstermeyen yapıda eş dizim unsurları da tespit edilmiştir:

Tablo 10. Doğan’ın Dil Bilgisel Sınıflandırmasına Uygunluk Göstermeyen Eş Dizimler

Eş dizimler	Oluşum şekilleri
Allāhu teŖālānıŭ kürsışi	{isim + sıfat + durum eki + isim}
Allāhu teŖālānıŭ pādişāhligi	{isim + sıfat + durum eki + isim}
Allāh’ıŭ evine gir-	{isim} + durum eki + {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}
Allāh’ıŭ heykelini sök-	{isim} + durum eki + {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}
Allāh’ıŭ irādetini it-	{isim} + durum eki + {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}
āteş furınına burak-	{isim} + {isim} + iyelik + durum eki + {fiil}
feriştelerini gönder-	{[isim + çoğul eki]} + iyelik + durum eki + {fiil}

Çalışmada daha önce de vurgulandığı gibi yapısal sınıflandırma bağlamında yalnızca sözcüklerin değil, dil bilgisinin de önemli bir rol oynadığı dikkate alındığında, dil bilgisel kalıpların sayısının oldukça fazla olabileceği söylenebilir. Bu durumdan hareketle, farklı metinlerde çeşitli dil bilgisel yapılara sahip eş dizim unsurlarının tespit edilebileceği sonucuna ulaşmak mümkündür. Ayrıca, yukarıda sunulan örneklerin, yapısal açıdan farklılık gösteren eş dizim örnekleri olarak değerlendirilebileceği ifade edilebilir. Bu

bağlamda, (sıfat + isim) oluşumundan farklı bir yapısal özellik sergileyen (isim + sıfat) birlikteliğiyle oluşmuş eş dizim örneklerine de metin içerisinde rastlanmaktadır. Söz konusu örnekler şu şekildedir:

Tablo 11. Farklı Yapısal Özellikteki Eş Dizimler

Eş dizimler	Oluşum şekilleri
Allāhu teŖālā	(ad + sıfat)
Ħaḵ teŖālā	(ad + sıfat)

Metinde tespit edilen eş dizimler anlam temelli yaklaşıma göre değerlendirildiğinde, hem günlük dilde yaygın olarak kullanılan eş dizimlerin hem de günlük dilde yer almayan eş dizimlerin bulunduğu görülmüştür. Günlük dilde de karşılaşılabilen eş dizimlere örnek olarak şu ifadeler gösterilebilir:

Tablo 12. Günlük Dilde Kullanılan Eş Dizimler

Eş dizimler	Metindeki anlamı
Allāh’ın kuvveti	Allah’ın gücü.
Allāhu teŖālā	Yüce olan Allah.
Ŗafv et-and iç-cehennem âteşi	Günah, kabahat, suç ve kusuru bağışlamak. Allah’ı veya mukaddes bir varlığı şahit tutarak verilen söz, yemin. Cehennemin eziyeti ve cezası, ebedi ateş.
cehenneme git-duŖāŖ it-günāhları bağışla-Ħaḵ teŖālā	Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza çekeceği yere gitmesi. Tanrı’ya yalvarmak. Kulun işlediği günahlara pişman olup, onları terk ederek Tanrı’ya yönelmesi ve Tanrı’nın bu günahları affetmesi.
Ħaḵ teŖālā	Yüce olan Allah, ulu Allah.
īmāna gel-īmān getir-	Tanrı’ya ve Hz. İsa’ya inanmak. Tanrı’ya ve Hz. İsa’ya inanmak.

Bunun yanında, metinde günlük dilde kullanılmayan eş dizimlere örnek olarak şu ifadeler gösterilebilir:

Tablo 13. Günlük Dilde Kullanılmayan Eş Dizimler

Eş dizimler	Metindeki anlamı
Allāh'ın kürsîsi	Allah'ın mevkisi, makamı.
Allāh'ın pâdişâhlığı	Allah'ın hükümdarlığı.
Allāh'ın heykelini sök- âteş furınına burak-	Allah'a ibadet edilen yeri (cami, kilise) yıkmak. Cehennemde yakmak.
hâç götür-	Kişinin Tanrı ve Hz. İsa uğruna ölüme gitmesi.
ölülerden kalk-	Hz. İsa'nın öldürüldükten sonra yeniden dirilmesi.

Dinî bir metin olması sebebiyle eserde "din ve inanç" ifade eden birçok sözcük yer almaktadır fakat; bu sözcüklerin tamamı eş dizimsel birliktelik göstermemektedir. Eş dizim, belirli sözcüklerin anlam ilişkisi çerçevesinde birlikte ve düzenli biçimde kullanılmasını ifade eder. Ancak bazı dinî sözcükler, bağlam içinde tek başına ya da farklı sözcüklerle rastlantısal biçimde geçtiği için eş dizimsel birliktelik oluşturmaz. Aşağıda bu duruma ilişkin bazı örnekler sunulmuştur:

28b/2 dünyânın âhiretinden geldi ki işitsün Süleymân'ın ma'rifetinden.

13a/6 Allāh'ın rūhı gögerçin gibi inüp yanına gelür idi.

26b/17 hâzret-i Ŗİsâ ondan giçdükdən sonra kendülerin câmi'ne geldi.

24a/17 hem teni hem cânı cehennemde helâk itmege meger iki serçe bir pûla satılmaz.

7b/13 seksen dördüncü fasıl Ŗİsâ'nın hâçlanduğunu beyân ider.

12a/13 oldu ki kâmil olunsun piygamberlerin diduğı diyüp.

3b/18 yüzüncü fasıl hâzret-i Ŗİsâ'nın kıyâmetini beyân ider.

22b/19 öğredür idi ve cennetin İncil'ini va'z virür idi.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, "din ve inanç" sözcükleri barındıran bu birliktelikler, "Söz Öbeklerini Belirleme Ölçütleri" başlığı altında açıklanan kriterler çerçevesinde analiz edildiğinde eş dizimsel özellikler göstermemektedir. Bu tür sözcük birlikteliklerini eş dizimlerden ayıran temel unsur, bileşeni oluşturan sözcüklerin anlamsal olarak daha açık bir yapıya sahip olmaları ve diğer sözcüklerle daha yüksek düzeyde yer değiştirilebilirlik göstermeleridir.

Eş dizimlere yönelik çalışmaların yaygınlaşması ve bu unsurların metinlere kattığı anlamların derinlemesine incelenmesi, tarihî metinlerin daha iyi anlaşılması ve bu dili öğrenen bireylerin söz konusu birliktelikleri doğru bir şekilde kavrayabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu tür çalışmaların artması, eş dizimlerin diğer söz birlikteliklerinden doğru biçimde ayrıştırılmasını da kolaylaştıracaktır. Ayrıca, metin

çalışmalarında yer alan dizin bölümlerinde eş dizim unsurlarının bağımsız madde başlıkları olarak sunulmasının, dil bilimi araştırmalarına değerli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça:

Ağca, M. (2020). *Eski türkçe metinlerde sıfatların eşdizimliliği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Aksan, D. (1999). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.

Arslan, C. Ş. (2019). Dilin anahtar yapıları eşdizimler ve arapçada eşdizim. *Doğu Araştırmaları*, 1(19), 68-76.

Bahns, J. (1993). Lexical collocations: A contrastive view. *ELT Journal*, 47(1), 56-63.

Benson, M., Benson, E. ve Ilson, R. (1990). *The bbi combinatory dictionary of english*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Benson, M., Benson, E. ve Ilson, R. (2009). *The bbi combinatory dictionary of english*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Cowie, A. P. (1990). Language as words: Lexicography. N. E. Collinge (Yay. Haz.). *An encyclopaedia of language* içinde (ss. 363-377). London: Routledge.

Çalışkan, N. (2014). *Yüksek sıklıktaki adlar: Zaman sözcükbiçimi üzerine derlem temelli bir inceleme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli sözlükler. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(4), 197-205.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2014). *Türk dili el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Doğan, N. (2015). Türkçe sözlükte fiisel eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, (17), 67-84.

Doğan, N. (2016a). Türkçe sözlükte sıfatların eşdizimlilik bilgisi. *XI. Uluslararası büyük türk dili kurultayı bildirileri kitabı* içinde (ss. 801-809). Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları.

Doğan, N. (2016b). *Türkiye Türkçesinde fillerin eşdizimleri*. Ankara: Yayınevi Yayınları.

Doğan, N. (2020). Türkçede sözcük ve dil bilgisi ilişkisi: Dil bilgisel eşdizim kalıpları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(61), 945-1957.

Eken, N. T. (2015). *Anlatı metinlerinde sözcük birliktelikleri: Türkçe üzerine eğitim öğretim ortamları hedefli gözlemler*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Eken, N. T. (2016). Eşdizimlerin saptanmasına ve betimlenmesine yönelik kuram ve yaklaşımlar. *Mustafa Kemal University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 13(33), 28-47.

Firth, J. R. (1957). Modes of meaning. J. R. Firth (Yay. Haz.). *Papers in linguistics 1934-1951* içinde (ss. 190-215). London: Oxford University Press.

Halliday, M. A. K. (1966). Lexis as a linguistic level. C. E. Bazell, J. C. Catford, M. A. K. Halliday ve R. H. Robins (Yay. Haz.). *Memory of F. R. Firth* içinde (ss. 148-162). London: Longman.

Herbst, T. (1996). What are collocations: Sandy beaches or false teeth? *English Studies*, 77 (4), 379-393.

Hirik, S. (2017). İstemsel eşdizimlilik ve kiplik ilişkisi: Tahmin kiplikleri örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6 (2), 719-733.

Hori, M. (2004). *Investigating Dickens' style a collocational analysis*. New York: Palgrave Macmillan.

Howarth, P. A. (1996). *Phraseology in english academic writing: Some implications for language learning and dictionary making*. *Lexicographica/ series maior* 75. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Howarth, P. A. (1998). "The phraseology of learners' academic writing. A. P. Cowie (Yay. Haz.). *Phraseology: Theory, analysis and applications* içinde (ss. 161-188). Oxford: Oxford University Press.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koparıcı, F. I. (2019). *Yabancı dil olarak türkçe B1 seviyesinde deyim öğretimi/öğrenimi*. Yayınlanmamış yüksek lisan tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kumanlı, M. S. (2016). Türkçe sözlük'te eşdizimliliklerin gösterilişi. *Gazi Türkiyat*, 18, 195-204.

Mel'çuk, I. (1998). Collocations and lexical functions. A. P. Cowie (Yay. Haz.). *Phraseology: Theory, analysis, and applications* içinde (ss. 23-54). Oxford: Oxford University Press.

Men, H. (2015). *Vocabulary Increase and collocation learning: A corpus- based cross-sectional study of Chinese EFL learners*. Yayınlanmamış doktora tezi, Birmingham City University, Birmingham.

Nesselhauf, N. (2005). *Collocations in a learner corpus*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Özkan, B. (2007). *Türkiye Türkçesinde belirteçlerin fiillerle birliktelik kullanımları ve eşdizimliliği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Özkan, B. (2011). *Türkiye Türkçesinde belirteçlerle fiillerin birlikte kullanılması ve eşdizimlilikleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Reichardt, R. (2013). *Valency sentence patterns and meaning interpretation*. Yayınlanmamış doktora tezi, Birmingham Üniversitesi, Birmingham.

Say, G. (2021). *Nehcü’l-feradis’te eşdizimlilik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.

Sel, P. (2020). *Runik harfli metinlerde eşdizimlilik*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

